

ویژگی‌های شاخص «کامل‌الزیارات» به عنوان گنجینه زیارتی شیعه

موضوع «زیارت» یکی از نقاط اختلافی میان آیین تشیع و وهابیت است که در ایام حج و حضور حجاج ایرانی در سرزمین وحی، چهره چالشی‌تری به خود می‌گیرد. انتشار ویرایش جدید کتاب «کامل‌الزیارات» فرصتی را فراهم ساخت تا با اندیشمندان و پژوهشگران حوزه مذهب تشیع به گفت‌وگو بنشینیم و در باب ابعاد مختلف فرهنگ زیارت و جایگاه آن در تحقق اهداف متعالی دین اسلام بحث کنیم. در همین خصوص گفت‌وگویی با **عبدالحسین طالعی** عضو هیئت‌علمی دانشگاه قم و محقق میراث حدیثی شیعه انجام دادیم که مشروح آن از نظر می‌گذرد:

***

معرفی اجمالی کتاب کامل‌الزیارات

طالعی در بخش نخست گفت‌وگو به معرفی کتاب کامل‌الزیارات به عنوان نمونه شاخصی از کتب زیارتی تشیع پرداخت و گفت: یکی از نکات مهم در خصوص کتاب کامل‌الزیارات، بحث شخصیت مولف اثر یعنی جعفر بن محمد قولویه قمی است. ایشان متوفی ۳۶۸ و از بزرگان قرن چهارم هستند. هم خودش و هم پدرش مرد بزرگی بود. پدرش در قم دفن است. ایشان در یک جای خیلی معروفی بالاتر از حرم، به نام گلزار شهدای شیخان مدفون است. خود مرحوم ابن قولویه هم در کاظمین کنار شیخ مفید دفن است. وی اضافه کرد: ایشان مرد بزرگ و دانشمندی بود. هم از اسامی مشایخ و استادان و هم از اسامی شاگردانش این معنا بر می‌آید. مثلاً در زمره استادان ایشان، شیخ کلینی صاحب کتاب کافی یا مثلاً ابن ولید استاد بسیار مهم شیخ صدوق به چشم می‌خورد که شیخ صدوق خیلی به ابن ولید توجه داشته است. در زمره استادانش پدر شیخ صدوق هم هست. پدر خودش محمد بن قولویه نیز جز اساتید او بوده است. در زمره شاگردانش هم یکی از معروف‌ترین‌ها شیخ مفید است. عضو هیئت علمی دانشگاه قم در خصوص آثار ابن قولویه اظهار کرد: ایشان آثار متعددی داشته که از این آثار آنچه که به طور کامل به دست ما رسیده است همین کامل‌الزیارات است. بقیه کتاب‌ها اگر چه به طور کامل به دست ما نرسیده است اما منقولاتی از آن در جاهای دیگر و آثار دیگران نقل قول شده است. این‌ها ارزش و اهمیت ابن قولویه را نشان می‌دهد. در یک داستانی که در شرح حال ایشان گفته شده است، روشن می‌شود که امام زمان(ع) توجه و عنایت خاصی به ایشان کرده بودند. خود ایشان هم در اوایل غیبت کبری زیست می‌کردند.

علت اهمیت «کامل‌الزیارات» در تراث حدیثی شیعی

طالعی در رابطه با علت اهمیت این کتاب در تراث حدیثی شیعه عنوان کرد: در کتاب کامل‌الزیارات، ابن قولویه ملتزم شده و قول داده است که غیر از راوی ثقه، یعنی مورد وثوق، از هیچ کسی دیگری نقل قول نکند. این نکته بسیار مهمی است، لذا در کارهای رجالی یکی از ضوابط مورد وثوق بودن یک راوی این است که در کامل‌الزیارات از او نقل قول شده باشد. ما کتاب این طوری در کتاب‌های حدیثی کم داریم و کتاب به این صورت زیاد نیست. این نکته چه به لحاظ سند و چه به لحاظ متن اهمیت و اعتبار فوق‌العاده‌ای به کامل‌الزیارات می‌دهد.

وی افزود: یکی دیگر از دلایل ممتاز شدن این اثر، امتیاز متقدم بودن آن است. اهمیت متقدم بودن در کجا است؟ در این است که وقتی یک راوی می‌خواهد استناد یک کلام را به معصوم(ع) برساند، هر چقدر تعداد واسطه‌ها کمتر باشد حدیث محکم‌تر می‌شود. اهمیت این کتاب در این است که بین ابن قولویه تا زمان حضور معصومین(ع) فاصله زیادی نیست. عرض کردم که ایشان در اوایل غیبت کبری بوده است. لذا واسطه‌هایش تا زمان حضور معصومین(ع) هم کم هستند و هم موثق هستند. پژوهشگر علوم اسلامی در ادامه گفت: کامل‌الزیارات به همان دلیلی که عرض کردم، یعنی اینکه نقل روایت در آن فقط از قول راویان مورد وثوق است، بین گنجینه زیارتی شیعه یک کتاب خاص و شاخصی است. تاکنون کتاب‌های زیادی در خصوص زیارت تألیف شده است از جمله: «المزار» شیخ مفید، «مصباح الزائر» سید بن طاووس، «تحفة الزائر» علامه مجلسی و «تحفة الزائر» محدث نوری. در این میان کتاب کامل‌الزیارات یک اثر شاخص است.

نگاهی به محتوای کتاب «کامل‌الزیارات»

وی درباره محتوای کتاب خاطر نشان کرد: کتاب کلاً شامل ۷۵۷ حدیث است. متن کتاب مشتمل بر ۱۰۸ باب است که از این ۱۰۸ باب، تقریباً ۸۰ باب آن در مورد سیدالشهدا(ع) است و بقیه آن در مورد معصومین دیگر است. در کل این ابواب هم ضرورت زیارت گفته شده است، هم فضیلت زیارت و هم آثار منفی ترک زیارت و هم آداب زیارت و اینکه چگونه باید زیارت را انجام داد و هم متن زیارتنامه‌ها. آیات قرآنی که خبر از قتل امام حسین(ع) می‌دهد، خبر دادن پیامبران پیشین و رسول خدا(ص) و امیرالمومنین(ع) از واقعه عاشورا، که پیشتر خبر داده بودند که ماجرای عاشورا رخ می‌دهد، و خبر دادن ابوذر از عاشورا نیز در کامل‌الزیارات گفته شده است. ابوذر در یک بیان بسیار زیبایی از ماجرای عاشورا خبر می‌دهد.

وی افزود: در این کتاب، فضیلت زیارت حضرت معصومه(س) و حضرت عبدالعظیم(ع) هم بیان شده است. اهمیت و نکته مهم این امر در این است که الان گاهی در مورد مزار عبدالعظیم حسنی(ع) در ری و مزار حضرت معصومه(س) در قم تشکیک‌های می‌شود. این کتاب به عنوان یک سند از قرن چهارم در اختیار ما است و به عنوان یک دلیل به این تشکیک‌ها جواب می‌دهد.

وضعیت تصحیح و نشر کتاب کامل‌الزیارات

استاد دانشگاه قم درباره وضعیت تصحیح و انتشار این اثر بیان کرد: کتاب کامل‌الزیارات برای اولین بار که چاپ شد به دست مرحوم علامه امینی تحقیق و تصحیح شده بود. چون مرحوم امینی اهتمام خاصی به بحث زیارت داشت و خودش کتاب خاصی در باب زیارت سیدالشهدا(ع) به نام «ادب الزائر» نوشته است که ۸۰ ویژگی و دستورالعمل برای زیارت سیدالشهدا(ع) را به ترتیب زمانی در آن بیان می‌کند؛ یعنی از زمانی که زائر در خانه خودش هست و دارد برای زیارت می‌رود، تا زمانی که به منزل برمی‌گردد. این نشان دهنده یک احاطه فوق‌العاده است؛ چراکه همه این دستورالعمل‌ها در کتاب متون زیارتی به طور پراکنده بیان شده است. مرحوم امینی همه اینها را در غالب کتاب «ادب الزائر» زمان‌بندی کرده است.

وی تصریح کرد: در برانتر این را بگویم اگر مرحوم امینی درگیر کتاب الغدیر نمی‌شد آن وقت معلوم می‌شد که در باب حدیث شیعه چه پهلوان و چه مرد مقتدری است. اما ایشان درگیر کتاب الغدیر شد و الغدیر هم بیشتر درباره جواب‌گویی به مخالفین بود. تبعاً

فرستی باقی نماند که پهلوانی‌اش را نشان بدهد. علامه امینی قبل از اینکه وارد الغدیر بشود یعنی سال ۱۳۵۶ قمری، کتاب کامل الزیارات را برای اولین بار تحقیق و تصحیح کرد و در نجف چاپ کرد. در آن زمانی که علامه امینی این کار را کرد، یعنی تقریباً ۸۰ سال پیش، تقریباً مقدار نسخه‌های خطی که در دسترس بود محدود بود. در عین حال واقعا علامه امینی با آن تعلیقات فوق‌العاده که برای این کتاب نوشته است پهلوانی خود را نشان داده است.

طالعی ادامه داد: اما زحمت فوق‌العاده مرحوم آقای امینی به این معنا نیست که اثر ایشان، حرف آخر باشد. طبیعتاً در کارهای علمی، هر کسی که می‌آید یک قدم برمی‌دارد و جلو می‌رود. بعد از آقای امینی عده‌ای دیگری روی کامل‌الزیارات کار کردند. از جمله آقای جواد قیومی که یک تحقیقی کرد و چاپ کرد. از جمله مرحوم سید محمد جواد ذهنی که ترجمه کامل کامل‌الزیارات را منتشر کرد. بنده نیز یک ترجمه منتخبی از کامل‌الزیارات را ارائه کردم. عده دیگری هم کارهای دیگری کردند که حالا کارها زیاد است. همچنین این کتاب به انگلیسی ترجمه شده است که من نسخه آن را دیده‌ام. چاپ یکی از مراکز شیعه کانادا است.

نگاهی به ویرایش جدید کتاب

وی در ادامه با اشاره به ویژگی کار بهراد جعفری در تصحیح و ویرایش این اثر گفت: نکته مهم کار آقای جعفری این است که آقای جعفری تربیت شده مرحوم استاد علی اکبر غفاری است و مورد توجه ایشان بوده است. آقای غفاری در کار تحقیق متون حدیثی مکتبی خاص خودش را داشت. بالاخره تحقیق متون روایی، مکتب‌ها و شیوه‌های مختلف دارد که شیوه مرحوم غفاری در جای خودش بیان شده است.

وی در ادامه گفت: آقای جعفری اولین بار که در سال ۷۲ این کار را منتشر کرد، در زمان حیات مرحوم غفاری بود و تحت نظر ایشان بود. لذا به یک نوعی می‌توانیم بگوییم مثل یک پایان‌نامه که کسی تحت نظر استادش بنویسد و استاد در آن حضور پررنگی دارد، در آن کار هم آقای غفاری حضور پررنگی داشت. حالا در این مدت، هم نسخه‌های آن کتاب کمیاب شدند و هم اینکه آقای جعفری نسخه‌های بهتری پیدا کردند و کارهای بهتری به ذهنش آمده است که می‌توان روی این کتاب انجام داد؛ مثلاً اعراب‌گذاری کامل متن کتاب یکی از مزیت‌ها است؛ شرح جملات مورد نیاز به کمک شروح احادیث یکی دیگر از این مزیت‌ها است.

عبدالحسین طالعی افزود: در تمام این توضیحاتی که در پاورقی ذکر شده است، بنای مولف بر رعایت نهایت ایجاز بوده است. بعضی‌ها هستند که کتاب را از پاورقی خفه می‌کنند و خود اثر در آن میان، گم می‌شود. ولی نکته مهم کار آقای جعفری این است که شرح‌ها را به نوعی نقل کرده است که متن این وسط گم نشود. یکی از نکات دیگر در خصوص کار ایشان، مربوط به مکتب تصحیح و تحقیق آقای غفاری است؛ یعنی شیوه تحقیق، چاپ دقیق، تصحیح دقیق و غلطگیری دقیق که آقای جعفری نسبت به آن مواظبت کرده‌اند. مقدمه آقای ثامر العمیدی که به ابتدای اثر اضافه شده است هم حاوی نکاتی خوبی است. آقای ثامر العمیدی در بیست صفحه یک دوره خیلی مختصر تاریخ حدیث و به اضافه جایگاه ابن قولویه در تاریخ را بیان کرده است.

منبع: خبرگزاری قرآنی ایکننا